

Σημειώσεις παρουσίασης του κειμένου «Τι είναι Διαφωτισμός» του Michel Foucault.

Βασικοί άξονες:

- Ο τρόπος «ανάγνωσης» του κειμένου του Kant από τον Foucault.
- Πώς αξιολογεί ο Foucault την προσέγγιση του Kant.
- Ποια καινοτομία εισάγει στη σκέψη ο Foucault και ποια η σημασία της για την Φιλοσοφία των Κοινωνικών Επιστημών;

Ο Foucault πραγματεύεται με το ερώτημα του τι είναι Διαφωτισμός και διαλέγεται με το σχετικό κείμενο του Kant. Η μεγάλη σημασία που έχει για τον Foucault η απάντηση στο ερώτημα του τι είναι Διαφωτισμός φαίνεται από το γεγονός ότι θεωρεί πώς η σύγχρονη φιλοσοφία είναι η φιλοσοφία που επιχειρεί να απαντήσει (ακόμα και μετά το πέρας δυο αιώνων), το τι είναι Διαφωτισμός! Για τον Foucault, η σύγχρονη φιλοσοφία δε μπόρεσε να απαντήσει στο καίριο αυτό ερώτημα, αλλά ούτε να απαγκιστρωθεί από αυτό...

Γιατί όμως, στην πράξη, είναι σημαντικός ο Διαφωτισμός; Μια πρώτη απάντηση θα μπορούσε να είναι ότι επειδή ο Διαφωτισμός καθορίζει το σήμερα, το *παρόν*: τι είμαστε, τι σκεφτόμαστε, τι πράττουμε.

Αυτό δε σημαίνει ότι ήταν η πρώτη φορά στην ιστορία της Φιλοσοφίας που επιχειρείται ο στοχασμός πάνω στο παρόν της φιλοσοφίας. Πριν τον Kant, σύμφωνα πάντοτε με τον Foucault, ο στοχασμός για το παρόν είχε τρεις κύριες μορφές:

A. Ως διάκριση του παρόντος σε σχέση με το παρελθόν βάσει κάποιων εγγενών χαρακτηριστικών ή βάσει κάποιου δραματικού γεγονότος.

B. Ως προσπάθεια «αποκρυπτογράφησης» σημαδιών ενός επερχόμενου γεγονότος. Εδώ βρίσκουμε την αρχή ενός είδους ιστορικής ερμηνευτικής.

Γ. Ως σημείο μετάβασης προς την ανατολή ενός καινούργιου κόσμου.

Το κρίσιμο σημείο είναι ότι σε επίπεδο αντίληψης είναι η μετάβαση από μια φιλοσοφία προ Διαφωτισμού, η οποία χαρακτηρίζεται από μια ένταξη των γεγονότων στο ιστορικό πλαίσιο με όρους τελεολογίας και αναμονής, ή ακόμα προσπάθειας πρόβλεψης κάποιων σημαντικών επερχόμενων γεγονότων, προς μια φιλοσοφία με *δυναμικό χαρακτήρα* στο πλαίσιο τροποποίησης της ρευστής σχέσης *βούλησης-αρχής (authority)- χρήσης του Λόγου*, και σε τελική ανάλυση της σχέσης μεταξύ *υποκειμενικότητας-εξουσίας-γνώσης*...

Το πρωτοποριακό σε σχέση με την προ-καντιανή αντίληψη για το παρόν, είναι ότι το παρόν διαλέγεται με το...παρόν στο οποίο το ίδιο το παρόν ανήκει! Υπό αυτήν την έννοια η Φιλοσοφία προσδιορίζεται από το... παρόν

της, όπως και ο τρόπος που η ίδια αντιλαμβάνεται την ύπαρξή της ως τέτοια. Στο παρόν...

Ο Kant αυτό που προσπαθεί να κάνει διαφορετικό από πριν είναι να θέσει ως ερώτημα ποια διαφορά εισάγει το σήμερα σε σχέση με το χθες. Ο Foucault διακρίνει μερικά χαρακτηριστικά σημεία που βοηθούν στην κατανόηση του φιλοσοφικού ερωτήματος του παρόντος. Θα επισημάνουμε δυο από αυτά:

I. Ο Kant ορίζει τον Διαφωτισμό με αρνητικό πρόσημο, και συγκεκριμένα ως *έξοδο* του ανθρώπου από την ανωριμότητά του για την οποία είναι ο ίδιος υπεύθυνος. Η ανωριμότητα μπορεί να ιδωθεί ως μια ορισμένη κατάσταση της θελήσεως μας, που μας κάνει να ανεχόμαστε/αποδεχόμαστε την εξουσία κάποιου άλλου. Πρόκειται ουσιαστικά για τροποποίηση της προϋπάρχουσας σχέσης που συνδέει το τρίπτυχο *βούληση-εξουσία-χρήση του Λόγου*. Παρότι το κείμενο αυτό κατατάσσεται στον λεγόμενο «ύστερο» Foucault (με ότι αυτό συνεπάγεται), μπορούμε να δούμε την αναλογία με το φουκωϊκό τρίπτυχο *υποκειμενικότητα, εξουσία, γνώση*. Μέσω του τρίπτυχου αυτού δεν συγκροτείται το υποκείμενο;

II. Ο Kant παρουσιάζει την έξοδο αυτή με αμφίσημο τρόπο: ταυτόχρονα ως *μια διαδικασία* που βρίσκεται σε εξέλιξη αλλά και ως *καθήκον* και υποχρέωση. Ταυτόχρονα ως *συλλογική διαδικασία* αλλά και προσωπικά ως *πράξη θάρρους*. Ξεφεύγοντας από την προ-Διαφωτιστική αντίληψη, αναζητά την διαφορά που εισάγει το σήμερα σε σχέση με το χθες.

Πέραν από την εστίαση στο παρόν και πώς αυτό διαμορφώνεται, από φιλοσοφική άποψη έχει σημασία ότι στο παρόν αυτό ανήκει και συγκροτείται το ίδιο το υποκείμενο. Το υποκείμενο δεν είναι ένας εξωτερικός παρατηρητής, αντιθέτως αποτελεί μέρος του παρόντος, και στοχάζεται σε σχέση ακόμα και με το ίδιο.

Επιμέρους στοιχεία στο κείμενο του Kant:

- Προϋποθέσεις εξόδου από την ανωριμότητα: πλήρης διάκριση μεταξύ *περιοχών υπακοής* και *περιοχών χρήσης του Λόγου* (πχ. να πληρώνει κανείς τους φόρους που του επιβάλλονται, ενώ συγχρόνως μπορεί να εναντιώνεται στο σύστημα φορολογίας).
- Το Υποκείμενο στον Kant: Με τον Διαφωτισμό, η ανθρωπότητα εμφανίζεται να κάνει χρήση του δικού της Λόγου, χωρίς να υπόκειται η ίδια σε καμία εξουσία. Το υποκείμενο στη σχέση αυτή εκδηλώνεται στην ελεύθερη βούλησή του να ξεφύγει από τα δεσμά της Αυθεντίας μέσω της χρήσης του Λόγου.
- *Χρήσεις του Λόγου*: Διάκριση σε *Δημόσια* και *Ιδιωτική*. Ο Λόγος πρέπει να είναι ελεύθερος κατά τη δημόσια χρήση του και πειθήνιος κατά την ιδιωτική χρήση του.
- Ο Διαφωτισμός δεν είναι απλά η διαδικασία εξασφάλισης της προσωπικής ελευθερίας της σκέψης των ατόμων. Υπάρχει

Διαφωτισμός όταν η καθολική, η ελεύθερη, η δημόσια χρήση του Λόγου υπερτίθεται η μια της άλλης

Η απόκριση του Foucault:

- «Αθέμιτες χρήσεις» του Λόγου: Για τον Kant, σύμφωνα με τον Foucault, ο Διαφωτισμός είναι το σημείο καμπής στο οποίο η ανθρωπότητα θέτει σε χρήση το δικό της Λόγο, χωρίς να υπόκειται η ίδια σε καμία εξουσία. Πάνω σε αυτό παρατηρεί εύστοχα ότι έχει σημασία και ο τρόπος χρήσης και πολιτικής νομιμοποίησης του Λόγου. Οι αθέμιτες χρήσεις του είναι ακριβώς αυτές που εκκολάπτουν τον *δογματισμό* και την *ετερονομία*, μαζί με την *αυταπάτη*. Αντιθέτως, όταν έχει προσδιοριστεί πλήρως η *νόμιμη χρήση του Λόγου*, τότε μπορεί να εξασφαλιστεί η *αυτονομία* (σελ14).
- Ο «εκβιασμός» του Διαφωτισμού (σελ 21): Ο Διαφωτισμός καθόρισε με συγκεκριμένο τρόπο την πορεία της σύγχρονης Φιλοσοφίας. Όμως δε σημαίνει ότι κάποιος πρέπει να είναι είτε υπέρμαχος είτε πολέμιος του Διαφωτισμού. Αυτό για τον Foucault συνιστά μια μορφή απλουστευτικής και απολυταρχικής επιλογής (σελ. 21): είτε αποδεχόμαστε τον Διαφωτισμό και παραμένουμε στην παράδοση του ορθολογισμού του, είτε ασκούμε κριτική στον Διαφωτισμό και στη συνέχεια προσπαθούμε να αποσπασθούμε από τις ορθολογικές επιλογές του... Και δεν απελευθερωνόμαστε από τον εκβιασμό εισάγοντας «διαλεκτικές αποχρώσεις» επιχειρώντας να καθορίσουμε ποια καλά και κακά στοιχεία πιθανόν να υπάρχουν μέσα στον Διαφωτισμό. (Αντίστοιχα, οφείλουμε να αποφύγουμε την ιστορική και ηθική σύγχυση που αναμιγνύει το θέμα του ουμανισμού με το πρόβλημα του Διαφωτισμού (σελ 23).
- Το Υποκείμενο στον Foucault: Δεν είναι υπερβατολογικό, αλλά εντάσσεται σε συγκεκριμένα ιστορικά και κοινωνικά πλαίσια. Η σχέση μεταξύ του υποκειμένου και της εξουσίας είναι σχέση «συγκροτησιακή», δηλαδή το υποκείμενο συγκροτείται στο πλαίσιο ιστορικά διακριτών «καθεστώτων εξουσίας/γνώσης».
- Η αντίληψη της Ιστορίας αλλάζει, όπως και οι όροι με τους οποίους την προσλαμβάνει ο Kant (όρους συνέχειας και τελεολογίας).

- Ο Foucault σε τελική ανάλυση, θέτει το πρόβλημα της σχέσεως του ανθρώπου με το παρόν, του ιστορικού τρόπου ύπαρξης του ανθρώπου και της θεσμοθέτησης του εγώ ως αυτόνομου υποκειμένου. Το πρόβλημα αυτό έχει τις ρίζες στον Διαφωτισμό. Επίσης, επισημαίνει ότι για τον ίδιο ο Διαφωτισμός είναι περισσότερο μια

διαρκής κριτική της ιστορικής μιας εποχής, αυτό που ονομάζει φιλοσοφικό ήθος, παρά μια πιστότητα σε δογματικά στοιχεία...

- Καταλήγει σε μια κριτική οντολογία του εαυτού μας, ως μια στάση, ένα ήθος, ένα φιλοσοφικό βίο στον οποίο *«η κριτική αυτού που είμαστε είναι συγχρόνως η ιστορική ανάλυση των ορίων που έχουν επιβληθεί πάνω μας και ένας πειραματισμός με την πιθανότητα να τα υπερβούμε»* (σελ.29).